

amaç için yaptığı seyahatlerle geçirdi. 1875-1879 arasında Mısır, Arabistan ve Hindistan'daki incelemeleri onun İngiltere'nin Doğu politikası hakkında ve sömürgeci idarelerin yerli halklara uyguladıkları baskılar konusunda bilinçlenmesini sağladı. 1881'de Cidde'de İslâm düşüncesini yakından tanıma fırsatı buldu. Kahire yakınlarında, içinde o bölgenin önemli bir şahsiyeti olan Şeyh Ubeyd'in kabrinin de bulunduğu on beş dönümlük bir araziye satın aldı. Burada bir Arap gibi giyinerek ve Arapça konuşarak yaşamaya başladı ve büyük bir saygınlık kazanarak kabileler arasında çıkan çeşitli ihtilâflarda arabuluculuk yaptı. İngiltere'ye her gidişinde Mısır milliyetçiliğini savundu ve bu sırada *The Future of Islam* adlı önemli kitabını yayımladı (London 1882). 1883'te Kahire'de İngiliz işgaline karşı Mısır halkının yanında yer aldı; ancak izinsiz olarak hapishaneleri ziyaret etmesi ve açıkça Mısırlıları desteklemesi üzerine zamanın İngiliz Başbakanı Salisbury'nin emriyle üç yıl Mısır'a girmesi yasaklandı.

1885'te Londra'da Hindistan'daki İngiliz idaresinin baskı ve adaletsizliklerini anlattığı ve bağımsız Hindistan hükümeti tezini savunduğu *Ideas About India* adlı kitabını yayımladı. Aynı yılı takip eden seçimlerde parlamentoya girmek için İrlanda'dan aday oluyorsa da başarı kazanamadı. 1887'de bir mitingde yaptığı konuşmadan ötürü tutuklandı ve iki ay hapis yattı. 1889'dan sonra, bütün siyasî fikirlerine katılmamakla beraber İngiltere'nin Ortadoğu ve Hindistan'daki politikasına karşı çıkan ve kusesursuz Arapça'sıyla Mısır'daki yerli halka kendini sevdiren eşiyile birlikte düzenli biçimde yazları Londra'da, kışları Kahire Şeyh Ubeyd'deki çiftliklerinde geçirmeye başladılar. Karısı Lady Anne

1917'de Mısır'da, kendisi de 1922'de İngiltere'de öldü. Vasiyeti üzerine dinî merasim yapılmaksızın Sussex'de Newbuildings Wood'a gömüldü.

Ortadoğu, Hindistan ve Türkiye'de seyahatler yapan ve incelemelerde bulunan Blunt, İslâm dünyasının o günkü meseleleri üzerine sadece eser vermekle kalmayıp Batı emperyalizmine karşı müslüman milletlerin yanında yer alarak bağımsızlık mücadelelerinde onları fiilen destekledi. Çalışmalarıyla Hindistan müslümanlarının takdir ve desteğini kazandı. Mısır'da Urâbî Paşa, Muhammed Abdüh ve Hidiv Abbas Hilmi gibi zamanın önemli şahsiyetleriyle dostluk kurdu. Osmanlı hâkimiyetine de karşıydı; bu yöndeki düşünceleriyle Arap milliyetçileri ve Abdurrahman el-Kevâkibî üzerinde etkili oldu. Blunt aynı zamanda Osmanlı hilâfetine de karşıydı. Ona göre İslâm dünyasındaki durgunluk ve gerilemeden öncelikle Osmanlılar sorumlu idiler. Bu durumda her şeyden önce Arap toprakları Osmanlı idaresinden ayrılmalı ve hilâfet de Mekke veya Kahire'ye nakledilmeliydi. Blunt'ın hilâfet hakkındaki görüşleri açık bir şekilde kendi Katolik yetişme tarzının izlerini taşımaktadır. Zira Blunt'ın tahayyül ettiği halife bir çeşit mânevî lider, yani Katolik âlemindeki papa gibidir. Önce Kahire'de ve nihai olarak Mekke'de oturacak olan bu halife siyasî bir kimlik ve otoriteye sahip olmayacaktır. Halifenin güvenliği ise dünyada en fazla müslüman tebaaya sahip olan İngiltere tarafından sağlanacaktır. Ancak Blunt bu konuda İngiltere'de yoğun faaliyet ve kulislerde bulunmasına rağmen İngiliz hükümetinin güvenini ve desteğini kazanamadı ve fikirleri itibar görmedi.

Blunt'ın yukarıda zikredilenlerden başka diğer eserleri şunlardır: *A New Pil-*

grimage (London 1889); *Griselda* (London 1893); *Satan Absolved* (London - New York 1899); *In Vinculus* (London 1899); *The Secret History of the English Occupation of Egypt* (London 1907, 1969); *India Under Ripon* (London 1909); *Gordon at Khartoum* (London 1911); *The Land War in Ireland* (London 1912); *My Diaries* (I-II, London 1919-1920); *The Poetical Works A Complete Edition* (London 1914; New York 1923). Ayrıca eşi Lady Anne'in da gözlemleri ve seyahat intibalarını dile getirdiği *The Bedauin Tribes of the Euphrates* (I-II, London 1879) ve *A Pilgrimage to Nejd* (I-II, London 1881) adlı iki eseri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

British Authors of Nineteenth Century, New York 1936, s. 61; Edward W. Said, *Orientalism*, London 1978, s. 195-237; Necib el-Akîkî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 66; A. Hourani, *Europe and the Middle East*, California 1980, s. 86-104; E. Longford, *A Pilgrimage of Passion. The Life of Wilfrid Scawen Blunt*, London 1982; P. G. Elgood, "Blunt, Wilfrid Scawen", *Dictionary of National Biography*, Oxford 1966, II, 84-86; S. G. Haim, "Blunt and al-Kawâkibî", *OM*, XXXV/3 (1955), s. 132-143; "Blunt, Wilfrid Scawen", *EBR*, III, 819.

KEMAL KAHRAMAN

BODRUM

Ege bölgesinde
Muğla iline bağlı ilçe merkezi.

Bodrum kelimesi, Anadolu'da hipodrom gibi büyük yapı kalıntıları olan antik şehir harabelerine Türkler tarafından verilen genel bir ad olup muhtemelen hipodromun kısaltılmış şeklidir. Anadolu'da XV-XIX. yüzyıllar arasında bu adla anılan antik şehirler İzmir'in batısında Seferihisar yakınlarındaki Theos, İzmir Selçuk'ta Efesos, Isparta'da Ağlasun yakınlarında Sagalassos, Burdur'da şimdiki Gölhisar yakınlarında Kybira, Adana Ceyhan'da Hemite köyü yakınlarında Kastabala'dır. Antik Halikarnassos üzerinde kurulu olan bugünkü Bodrum şehri ise Bodrum ismini günümüze kadar koruyan tek yer olma özelliğine sahiptir.

"Bodrum" kelimesi Piri Reis'in eserinde "بوطروم"; XVIII. yüzyıldan sonra "بودروم" veya "بودرم" imlâsıyla yazılmıştır. Bu adın XV. yüzyıl başlarında burada bir kale yaptıran Haçlılar tarafından Aziz Peter'e izâfetle verildiği ve zamanla Peteronium - Peterium ve Bodrum şekline dönüştüğü tarzında geçen yüzyıldan beri ileri sürülen görüşler Anado-

August 29, 1911
Netherlands Place,
Forthampton,
Sussex.
Dear Browne,
I shall be delighted to see Dr. Riza Tewfik if he can come down here, but I fear I cannot leave home as I am entertaining guests, or numerous, but also with my new book "Gordon at Khartoum" which is to be out Oct. 1. as still needs much correcting.
I hope you will let Ryan have the Persian article for "East" if it is not troubling you too much. I fear this

are looking very busy in that direction, at that Marocco will be repeated in Persia - Egypt is a muddle head if ever there was one -
Yours very truly,
Wilfrid Scawen Blunt

Blunt'un
E. G. Browne'a
yazdığı
bir mektup
(Abdullah
Uçman özel
koleksiyonu)

Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserinde
Bodrum ve çevresini gösteren harita
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2612, vr. 112*)

lu'daki diğer örnekler sebebiyle doğru olmamalıdır. Şehrin üzerine kurulu olduğu Halikarnassos yerli Anadolu dillerine ait bir isim olup milâttan önce VII. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişme göstermiştir. Ünlü tarihçi Herodotos'un da yetiştiği antik şehir Roma çağında canlı bir yerleşim yeri olmuş, anıtmezar Mausoleum'u ile büyük şöhret kazanmıştı. Ancak Bizanslılar döneminde değişen tarihî coğrafya şartları çerçevesinde gerilemeye başladı. Müslüman denizcilerin Akdeniz'deki faaliyetleri sırasında iyice söndü ve Türkler'in bölgede göründükleri devirde ıssız, terk edilmiş bir yer haline geldi. Türkler bölgeye XI. yüzyılın sonlarında bir ara ulaşmış olmakla birlikte XIII. yüzyıldan sonra kuvvetli bir şekilde burayı etkileri altına aldılar. Kayı boyunun faaliyet sahasını teşkil eden Denizli'nin güneyindeki Türkmenler, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dalaman çayını aşıp ilerlemeye başladılar. Menteşe Bey'in liderliğindeki bu Türkmenler XIII. yüzyıl sonlarında şimdiki Bodrum dolayına ulaşmış ve burayı bir deniz üssü olarak kullanmış olmalıdırlar. Sürekli bir nüfus akışı sonucu Beçin / Milas'ın güneybatısındaki yarımada da (Bodrum yarımadası) iskân edildi ve burada muhtemelen ismini Kayılar'la ilgili bir ad olan Sarı-ulus'tan alan Sarulus, Eseulus veya Saravolos adlı bir idarî birim ortaya çıktı.

XV. yüzyıl başlarında Osmanlılar'ın hayli sıkışık dönemlerinde Timur tarafından yıkılan İzmir Kalesi'ni yeniden inşa etmeye başlayan Rodos şövalyelerine engel

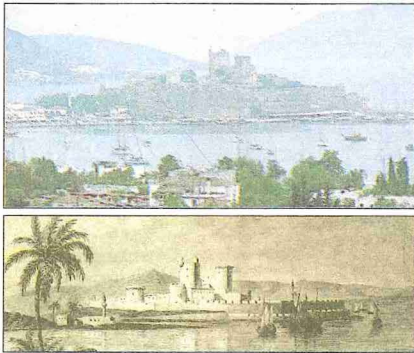
olmak isteyen Çelebi Mehmed onlara Menteşe kıyılarında yer gösterdi. Bunun üzerine şövalyeler 1415'ten itibaren, eski harabeler önünde karaya bitişik gibi duran ada üzerinde bir kale inşasına giriştiler. İnşasında harabelerin ve Mausoleum'un taşlarının da kullanıldığı kale Haçlı ileri karakolu rolünü oynamış ve hatta bu sebeple yörede XIV. yüzyılda başlamış olan Türk iskânının zarar görmesine yol açmıştır. Nihayet Bodrum, Kanûnî'nin Rodos seferi sırasında İstanköy ile birlikte Kaptanıderyâ Palak Mustafa Paşa tarafından 1522'de Osmanlı hâkimiyeti altına alındı. Kaptanpaşa eyaletinin İstanköy sancağına bağlı bir kale olarak XVI. yüzyıl boyunca önemini korudu. Yüzyılın sonlarında burada görev yapan bir dizdar ve kırk bir kale muhafızı bulunuyordu. XVII. yüzyılda bu sayı seksene çıktıysa da XVIII. yüzyıl sonlarında elli ikiye indi.

Kaleyi XVI. yüzyılın başlarında gören Pîrî Reis, etrafındaki adaları ve denizin durumunu tarif ederek Bodrum'un küçük bir kale olduğunu, önünde geniş bir limanın bulunduğunu belirtir. 1671'de Evliya Çelebi de buradan etrafının henüz yerleşmeye açılmadığı bir kale olarak söz eder. Karaova kazasının merkezi olan Kemer ve Mıhdökenbeli yoluyla Bodrum'a ulaşan Evliya Çelebi buranın Karaova kazasının bir nahiyesi olduğunu, kalesinin İstanköy sancağına bağlı bulunduğunu, derin bir hendekle çevrili kale içinde Kanûnî Sultan Süleyman adına kiliseden çevrilmiş ve bir minare eklenmiş caminin yer aldığını yazar. Ayrıca kale dışında varoşunun, han, cami, hamam ve çarşısının bulunmadığını, halkın geçiminin kuru üzüm ve incire da-

yandığını, kuzeydeki Lonca kapısı dışındaki Lonca Mescidi'nin çeşmesine Memi Paşa'nın su kemerlerinden su geldiğini, 200 gemilik limanının güvenli olduğunu da belirtir. Evliya Çelebi'nin kale içinde 100 hâne olarak gösterdiği Bodrum'un nüfusu zamanla giderek artmaya başladı. Nitekim XVIII. yüzyılın başlarında kale dışında yerleşmeler görüldü ve Bodrum kale dışında bir iskân yeri şeklinde ortaya çıktı. Halkın ihtiyacının giderilmesinde bu yıllarda Bodrum'da görevli Eğribozlu Mustafa Paşa'nın gayretleri olmuş ve paşa 1723'te kale dışında bir de cami yaptırmıştır. Bu yüzyılın ilk yarısında liman kıyısında sonradan adı Tepecik olan bir mahalle daha oluştu ve burada 1740'ta Mustafa Paşa'nın kaşyası bir cami daha inşa ettirdi. Böylece Bodrum yavaş yavaş bir kasaba hüviyetine bürünmeye başladı. Suyun sınırlı oluşu su kuyularının açılmasına ve bunların da yerleşmeyi yönlendirmesine sebep oldu. XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyıl başlarında Bodrum'da Çarşı, Eski Çeşme, Kelerlik, Türk Kuyusu, Umurca ve Yeniköy adlı mahalleler bulunuyordu. Ayrıca bunlara yine XVIII. yüzyılın son çeyreğinde meydana geldiği bilinen Tersane ile Bizans kilisesi harabeleri üzerinde kurulduğu için Kiliselik adıyla anılan bir mahalle daha ilâve edilebilir.

XVIII. yüzyılda gelişme gösteren Bodrum'un uygun bir limana sahip olması, 1770 Çeşme faciasından sonra muhtemelen 1775'te burada bir tersane tesisine yol açtı. Ayrıca çevrede gemi yapımı için elverişli kereste de bulunuyordu. Gemi inşasına yatkın Rum ustalar ve diğer hizmetliler böyle bir iş imkânı karşısında Bodrum'a gelmeye başladılar ve bunların sayıları da giderek artış gösterdi. Bodrum Tersanesi'nde büyük harp gemileri ve kalyonlar yapıldı. 1780'lerden itibaren elli yıl zarfında burada on kalyon yapıldı, bunların her birinin boyu 34 m. ile 56 m. arasında değişiyordu. Gemi yapımı için finans kaynağını genellikle Batı Anadolu'daki voyvoda ve mütesellimlerin devlete vermekle yükümlü oldukları paralar teşkil ediyordu. Burada ilk kalyonu Menteşe mütesellimi Tavaslı Ömer Ağa 1784-1785 yıllarında yaptırmıştı. Ayrıca Sığla mütesellimi Hasan Çavuşzâdeler, Milas âyanı, Karaosmanoğulları, İzmir voyvodaları, Kâtibzâde Mehmed Efendi ile Hüseyin Kâmil Efendi de burada kalyon yaptıranlardandır. Yapımı bilinen son savaş gemisi, 1247 (1831)

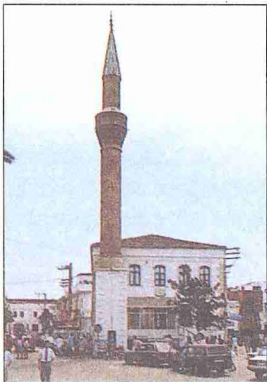
Bodrum Kalesi ve kalenin XIX. yüzyılın
ikinci yarısındaki durumunu gösteren bir gravür
(Ch. Texier, *l'Asie Mineure*, levha 135)

tarihli *Takvîm-i Vekâyi'*de haber verilen 63 zirâlık ve seksen top taşıyan bir kalyondur. Bu tarihlerden sonra Bodrum Tersanesi eski gücünü kaybetmeye başladı ve varlığını küçük ölçüde sürdürdü.

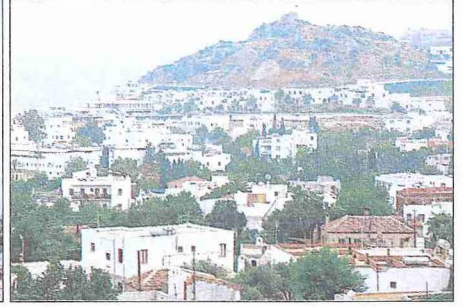
Bodrum Kalesi 1819-1820 kışında esaslı bir tamir gördü ve güçlendirildi. Ancak 1826 sonrasında askerî özelliği değişti ve burada sadece topçular kaldı. 1838-1839'daki büyük değişiklikler Rum nüfusun çoğalmasına yol açtı ve 1870'te burada bir kilise yapıldı. Karaova kazasına bağlı bir nahiye merkezi durumunda olan Bodrum, 1867 idarî islahatı sonucu bir kaza merkezi oldu. Bodrum'un merkez olduğu bu kaza Karaova ve Saravolus adlı iki nahiyeden oluşuyordu. XIX. yüzyılda Bodrum'a gelen seyyahlar buranın nüfusu hakkında da bilgi verirler. W. Turner 1815'te burada 2000 Türk ile 110 Rum evi bulunduğunu (toplam yaklaşık 10.000 kişi) belirtir. M. Michaud 1830'larda toplam nüfusun 3000 olduğunu, Wrotchenko ise 400'ü Rum toplam 1200 hâne bulunduğunu yazar. D. Georgiades 1885'te basılan bir eserinde Bodrum'da Rum nüfusunu 500 olarak gösterir. 1308 (1891) tarihli *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*'nde ise 1080 meskende toplam 5524 kişinin yaşadığı kayıtlıdır. V. Cuinet de buna dayanarak Bodrum'da 3605 Türk, 2264 Rum, 86 yahudi ve 45 yabancı olmak üzere toplam 6000 kişinin bulunduğunu tesbit eder. Nüfus 1905'te 4615'i Türk 7650, 1908'de ise 4265'i Türk 7840 olarak gösterilir.

Bu arada 1878'de topçu neferleri de kaldırılan Bodrum Kalesi 1885'te hapis-hane vasfını kazanmış ve sürgün yeri olmuş, hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu özelliğini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında 26 Mayıs 1915'te bir Fransız savaş gemisi tarafından bombardıman edilen Bodrum savaş sonunda 11 Mayıs 1919'da İtalyan işgaline uğradı.

Adliye
Camii -
Bodrum

Tepecik
mahallesindeki
Hasan Hoca
Camii ve
Bodrum'dan
bir görünüşü

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine İtalyanlar Bodrum'dan çekildiler. Şehir 1923'ten sonra da gelişmesini bir kaza merkezi olarak sürdürdü.

Bodrum'da Osmanlı döneminde yapılmış cami ve mescidler arasında, kale içindeki Sultan Süleyman Camii, kale dışında Kızılhisarlı Mustafa Paşa Camii (1723), Mustafa Paşa'nın kâhıyası Hasan Hoca Camii (1740), Bitezli Hacı İsmail'in Yeniköy Mescidi (1774), Tabak Hacı Ali'nin tersane yakınında yaptırdığı mescid (1780), Adliye Camii (1902) sayılabilir. 1792'lerde Hasan Ağa Kuyusu yakınlarında yapılan bir başka mescidden ayrı olarak Eski Çeşme, Kelerlik, Türk Kuyusu ve Umurca mahalle mescidleri ile iki hamamın varlığı da XIX. yüzyıl başlarından beri bilinmektedir. Eğitim kurumları olarak XX. yüzyılın başlarına kadar faaliyetini sürdüren Mustafa Paşa Medresesi (1746), bu sırada artık faal olmayan Hacı Câfer Bey (Tepecik) Medresesi (1760), XIX. yüzyıl başlarında mevcut kale camii yanındaki mektep (XVI. yüzyıl), Eski Çeşme Mektebi, Hacı Samancı Mektebi, Kelerlik mahalle mektebi, Abdurrahman oğlu Ali'nin Yeniköy mahallesi mektebi, 1876'da açılan bir rüşdiye sayılabilir. Diğer eski Türk yapıları ise Saldıraş Horasanî'ye ait olduğu kabul edilen bir türbe (ilçe merkezinin dışında Gümbet mevkiinde) ile limanın güneybatısında Mustafa Paşa ve oğlu Câfer Paşa'ya ait türbe ve bugün hiçbir iz kalmamış olan Tunuslu Süleyman Kaptan Türbesi'dir. XIX. yüzyılın sonlarında Bodrum'da 100'ü sünger, 100'ü de balık ve ahıtapot avıyla meşgul 200 tekne vardı. Eskiden beri kurulan bir pazarı olmamakla birlikte cuma günleri etraftan gelenler sebebiyle alışveriş arttığından o gün pazar kabul edilmisti.

Bodrum, sağlam taş binaları, temiz sokakları ve bahçeler içindeki evleriyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk özelliklerini yeniden kazanmış bir kasaba görünümündeydi. 1927'de 1450 hâne ve 4290 kişi olan nüfusu, arada bazı dü-

şüşler de göstermekle beraber (1940'ta 5825, 1945'te 4963, 1950'de 4701 nüfus), uzun süre hemen hemen pek fazla değişmeden kaldı. 1965'ten sonra ise hızla artmaya başladı. Özellikle turizm ve tatil beldesi özelliğini kazanarak büyük şöhrete sahip oldu. 1980'de 9799, 1985'te 12.949 olan nüfusu 1990'da 20.931'e yükseldi.

Bodrum'un merkez olduğu ilçe merkez bucağından başka Karaova, Turgutreis ve Ortakent bucaklarına ayrılmıştır. Yüzölçümü 649 km² olan ilçenin sınırları içinde 1990 sayımının sonuçlarına göre 56.821 nüfus yaşamaktaydı. Nüfus yoğunluğu ise 88 idi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 166; TK, TD, nr. 295; *Bodrum Şer'iyye Sicilleri*, İzmir Müzesi, nr. 165-175; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, 3. sene (1318), s. 1100, 1132-1133; *Aydın Vilâyeti Salnâmesi* (1307), s. 508, 614-615; (1313), s. 460-464; (1323), s. 358-364; (1326), s. 697-704; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, Ankara 1935, s. 220, 223, 225, 227, 229; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 211-214; C. Beaufort, *Karamania*, London 1818; W. Turner, *Journal of a tour in the Levant*, London 1820, s. 50-60; M. N. Bouillet, *Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie*, Paris 1847, s. 227; Ch. Texier, *l'Asie mineure*, Paris 1862, s. 628-632; A. G. Findlay, *A Sailing Directory for the Mediterranean Sea*, London 1868, s. 330; D. Georgiades, *Smyrne et l'Asie mineure*, Paris 1885, s. 117; Cuinet, III, 662-665; Ahmed Rifat (Yağlıkcızaade), *Lugat-ı Târhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299-1300, II, 147; *Kâmûsü'l-lâm*, II, 1369-1370; Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafiyya Lugatı*, İstanbul 1313-17, I, 204-205; Ali Rıza, *Menteşe Sancağı'nın Ahvâl-i Zirâiyye ve Arziyyesi*, İstanbul 1331, s. 50, 89, 101, 110; *Belediyeler*, İstanbul 1933, s. 755-756; Zekai Eroğlu, *Muğla Tarihi*, İzmir 1939, s. 204-222; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökay), Ankara 1944, s. 97, 107, 164; Avram Galanti, *Bodrum Tarihi*, İstanbul 1945; a.m.f., *Bodrum Tarihine Ek*, İstanbul 1946; *Belediyeler Yıllığı*, Ankara 1949, I, 380-384; O. N. Bilgin, *Bodrum*, İstanbul 1965; K. E. Uykucu, *İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi*, İstanbul 1968, s. 151-165; H. Elbe, *Bodrum*, İstanbul 1972; M. Karadaş, *Mavi Cennet Bodrum*, Denizli 1976; Tuncer Baykara, "Bodrum' Adına Dair", *TTK Belleten*, XLV (2)/178 (1981), s. 5-8; V. J. Parry, "Bodrum", *Et² (Fr.)*, I, 1288-1289.

TUNCER BAYKARA